

Meningen med livet

Hva skjer egentlig når jobben tar slutt og fruktene etter et langt arbeidsliv skal nytes? Ny forskning tyder på at tidligpensjon fører til økt dødsrisiko – i alle fall om pensjoneringen ikke er helt frivillig. Menn som pensjonerer seg tidlig dør hyppigere av alkohol, hjerteinfarkt og bilkjøring.

Avtalefestet pensjon (AFP) er en ordning for at arbeidsfolk, slitne etter et langt yrkesliv, skal kunne trappe ned – helt eller delvis – før vanlig pensjonsalder. I den nye pensjonsreformen er dette endret i og med at alle nå kan gå av med pensjon fra fylte 62 år, mot at årlig pensjonsutbetalinger reduseres i takt med hvor tidlig en velger å slutte.¹ Å beholde retten til tidligpensjon for sliterne har vært en viktig kampsak for fagbevegelsen. For oss som sitter på et tørt og varmt kontor er neppe tidligpensjon så viktig, men jeg har forståelse for at det å jobbe som snekker på en byggeplass, ute til alle årets tider, ikke akkurat blir lettere ettersom årene går.

Bak kravet om en tidligpensjonsordning ligger det en tanke om at arbeidet er et slit, kanskje et onde, noe som gir dårlig helse og som en til slutt skal måtte slippe etterhvert som kroppen blir eldre. I noen henseende er dette sikkert riktig. På den annen side kan en jo også tenke seg at det å slutte å jobbe tidlig, til tross for at en fortsatt har mye å gi, kan ha uheldige konsekvenser for den enkelte. Et viktig element er trolig hvorvidt avgangen er frivillig eller om en mer eller mindre tvinges til å gå av. Til tross for at AFP-pensjonering formelt sett er frivillig er det ikke tvil om at mange oppmuntres ganske kraftig til å slutte, både verbalt og ved hjelp av sluttpakker. En slik ufrivillig avgang kan lett gi folk en følelse av å være "til overs" og kan tenkes å slå negativt ut for den enkelte.

Østerrike gjennomførte i juni 1988 en reform som gjør det mulig å lære mer om helsevirkningene av å pensjonere seg tidlig. Som mange sør- og mellomeuropeiske land har Østerrike en betydelige lavere pensjonsalder enn hva vi har. Det er dermed ikke opplagt at effektene av AFP i Norge er direkte sammenlignbare med hva forskerne finner i Østerrike, men likefullt er deres resultater ganske så interessante.

Østerrisk stålindustri opplevde på slutten av 1980-tallet en kraftig nedgangskonjunktur. Denne industrien befant seg i bestemte regioner av landet og for å bøte på de dårlige tidene lanserte regjeringen en adgang til å pensjonere seg tre og et halvt år før normal pensjonsalder – dvs. fra fylte 55 år for menn og fylte 50 år for kvinner.² Dette ble kun innført de delene av landet som hadde en betydelig stålindustri – men det ble innført for alle arbeidstakere i disse regionene, ikke kun dem som arbeidet i den berørte industrien. Forskerne som har evaluert denne reformen har valgt å fokusere

¹ Pensjon er kompliserte saker, men, kort fortalt kan en tenke seg at en har opparbeidet seg en samlet "pensjonspott" gjennom et langt yrkesliv. Da en går av med pensjon (eller velger å ta ut pensjonen) deles denne potten på forventede antall gjenværende leveår, og dette beløpet utgjør ens årlige pensjon. Om en velger å vente med å ta ut pensjonen deles altså potten på færre år (i tillegg har en økt potten gjennom å jobbe videre), slik at den årlige utbetalingen blir høyere. Kort fortalt blir altså dette et "veddemål" med staten. Om en lever lenger enn forventet levealder vil en tjene på å ta ut pensjonen sent. Lever en kortere enn forventet levealder vil en tjene på å ta ut pensjonen tidlig.

² Formelt var pensjonsalderen før reformen (og i de uberørte regionene) 60 år for menn og 55 år for kvinner gitt at en hadde tilstrekkelig opptjening. I Østerrike er det imidlertid vanlig at en i praksis pensjonerer seg ett år før dette ved at en mottar arbeidsledighetstrygd ett år før pensjonering. I praksis var derfor pensjonsalderen 59 år for menn og 54 år for kvinner. Reformen utvidet muligheten for å ta ut arbeidsledighetstrygd før pensjonering slik at en kunne av ytterligere tre og et halv år før.

kun på arbeidstakere som jobbet i andre næringer enn industrien berørt av nedgangskonjunkturen, for å hindre at eventuelle effekter av denne skal påvirke resultatene.

Adgangen til ekstratidligpensjon ble tatt bort i 1993. Dette, sammen med det at endringene kun ble gjennomført i noen regioner, gir forskerne et slags eksperimentdesign de kan benytte i sin evaluering: De kan sammenligne folk med adgang til ekstratidligpensjon med tilnærmet like arbeidstakere som ikke har tilgang til en slik pensjon og de kan vurdere om forskjellene skyldes permanente forskjeller mellom regionene eller tidligpensjonsordningen ved å sammenligne med kohortene før og etter – som ikke har en slik pensjon – for å se om de samme forskjellene finnes der.

Det forskerne studerer er rett og slett sannsynligheten for å dø før fylte 67 år. Det at de kun kan følge dem til normal norsk pensjonsalder er en åpenbar svakhet ved denne studien, men mer om det siden. Dødelighet er på mange måter det sikreste målet på helse og upåvirket av subjektive vurderinger o.l. Forskerne klarer også å koble på data om dødsårsak slik at de også kan studere om tidligpensjon har ulik betydning for ulike dødsårsaker.

Hva finner de? Det viser seg at å gå av med tidligpensjon øker sannsynligheten for å dø innen fylte 67 år med 13,4% (2,4 prosentpoeng) for menn, men ikke for kvinner. Hva er det så disse mennene dør av? Kort fortalt: Alkohol, hjerteinfarkt og bilkjøring – enten hver for seg eller i kombinasjon. Tidligpensjon ser ut til å ha så godt som ingen betydning for andre dødsårsaker enn disse tre som alle kan knyttes til livsstil og risikoatferd.

Historien om tidligpensjon og tidligdød ser derfor ut til å handle om menn som mister fotfestet – og kanskje også meningen – i tilværelsen. For mange av oss er arbeidet en svært viktig faktor i livet og det å ikke lenger "være til nytte" kan være tøft for mange.

De østerrikske forskerne klarer ikke å skille direkte mellom arbeidstakere som selv velger å pensjonere seg tidlig og arbeidstakere som mer eller mindre presses ut av arbeidsgiver. For å likevel grave mer i dette benytter de en særregel om sluttvederlag fra arbeidsgiver. Arbeidsgiver er forpliktet til å betale ut to månedslønner i sluttvederlag for en ansatt som har jobbet i bedriften i minst 3 år. Etter 5 år øker det til 3 månedslønner og fortsetter deretter øke til 4 etter 10 år, 6 etter 15 år osv. Forskerne antar derfor at arbeidstakere som slutter rett etter å ha krysset en slik grense som øker sluttvederlaget har valgt å slutte frivillig, mens ansatte som slutter å jobbe rett før de hadde krysset en slik grense går av fordi de tvinges til det (altså: om de selv kunne velge hadde de valgt å jobbe noen mnd. til for å få et større sluttvederlag). De finner da at hele økningen i dødelighet som følge av tidligpensjonering er knyttet til gruppen som går av ufrivillig, mens det er altså ikke er noen effekt på dem som selv velger å gå av. Dette relaterer seg også til en stor forskningslitteratur som studerer virkningen av å miste jobben – for eksempel når bedriften en arbeider i går konkurs. En rekke studier har vist at dette har betydelige effekter for uføretrygd såvel som helse og dødelighet.

Det er mange innvendinger som kan reises mot å trekke for sterke konklusjoner om norske forhold fra denne studien, men la meg først si: Studien er veldig god og veldig overbevisende. Når en likevel bør være varsom med konklusjonene for Norge er det først og fremst to grunner til det. Den første er at pensjonsalderen i Østerrike er betydelig lavere enn i Norge. Det kan hende det er annerledes å gå av med pensjon som 55-åring enn hva det er å gå av med pensjon når en er 62. En ytterligere begrensning er at de kun kan studere dødsfall før fylte 67 år. Vi kunne tenkt oss at eventuelle helsegevinster ennå ikke har materialisert seg i 67-årsalderen, men at tidligpensjon kan gjøre at noen

lever til de er 82 i stedet for 80. Likevel, bevisbyrden for tidligpensjoneringens velsignelser skyves over på ordningens forsvarere – ikke dens kritikere.

Du kan lese den omtalte studien her:

Andreas Kuhn, Jean-Phillip Wuellrich og Josef Zweimüller, 2010, Fatal attraction? Access to early retirement and mortality, http://www.econ.uzh.ch/faculty/kuhn/wp_499_10_2010.pdf

Simen Markussen